

Սրբուհի Գալյան

ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԱՆՑ ԶՐԵԱԿԱՆ
ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ՆԵՐԴՐՄԱՆ
ՀԻՄՆԱՎՈՐՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ¹**

Համառոտագիր

Հոդվածը նվիրված է Հայաստանի Հանրապետությունում գործող իրավա-նորմերին համահունչ իրավաբանական անձանց հանցավոր արարքների հակազդման մեխանիզմների քննարկմանն ու այդպիսի պայքարի լավագույն մոդելի ներկայացմանը:

Հիմքում ունենալով իրավաբանական անձի իրավասուբյեկտության հանգա-մանքը և այն, որ ներկայում իրավաբանական անձինք գործունեություն են ծա-վալում մեր կյանքի գրեթե բոլոր ոլորտներում՝ շոշափելով ֆիզիկական անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը՝ աշխատանքում ընդգծվել է իրավաբանա-կան անձանց հնարավոր հանցավոր գործունեությունից հասարակությունը պաշտպանելու կարևորությունը:

Հաշվի առնելով մեր պետությունում իրավունքի նյութերի գոյությունն ու դրանց ինքնավարությունը՝ հոդվածում քննարկման առարկա է դարձվել իրավա-բանական անձանց հանցավոր գործունեության համար պատասխանատվության քրեական եղանակի ընտրության հիմնավորվածությունը:

Պատասխանատվության քրեական եղանակի ընտրությունը հոդվածում հիմնավորվել է ինչպես ներպետական իրավակարգավորումների տրամաբանու-թյան, այնպես էլ միջազգային իրավական փաստաթղթերի պահանջների համա-տեքստում:

Աշխատանքում անդրադարձ է կատարվել նաև իրավաբանական անձի՝ հան-ցագործության սուբյեկտ հանդիսանալու հնարավորությանը, ներկայացվել են իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվությունը սահմանող նոր-մերի կատարելագործմանը միտված առաջարկներ, որոնք, մեր կարծիքով, լի-արժեք և առավել համակարգային կդարձնեն իրավաբանական անձանց հանցավոր գործունեության դեմ պայքարը:

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 01.06.2023թ., գրախոսվել է 08.06.2023թ.:

Հիմնաբառեր - իրավաբանական անձ, իրավաբանական անձի պատասխանատվություն, պատասխանատվության մոդելներ, իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության ինստիտուտ, հանցագործության սուբյեկտ; մեղք, իրավաբանական անձի մեղք:

Ներածություն

Ներկայում մեր հասարակությունում իրավաբանական անձանց դերը գերազնահատելը դժվար է: Այսօր իրավաբանական անձինք գործունեություն են ծավալում կյանքի գրեթե բոլոր ոլորտներում: «Կազմակերպությունն ունի ուղեղ, նյարդային կենտրոններ, որոնք կարգավորում են նրա գործողությունները, ինչպես նաև ձեռքեր, որոնք գործում են կենտրոնական համակարգի հանձնարարությամբ»²: Իրավաբանական անձին բնութագրող այս միտքը, թերևս, բավականին լավ նկարագրում է իրավաբանական անձի էությունը՝ ընդգծելով նրա, իրավական հարաբերություններում ինքնուրույն սուբյեկտ հանդիսանալու հանգամանքը:

Ակներև է, որ հանրության լայն շերտերին առնչվող մի շարք ոլորտներում, օրինակ՝ հանքարդյունաբերության կամ սննդամթերքի արտադրության գործունեություն ծավալող կազմակերպությունների հակաիրավական գործողությունների արդյունքում, կարող է պատճառվել շատ ավելի մեծ վնաս, քան մեկ ֆիզիկական անձի կողմից: Ընդ որում՝ չեն բացառվում այնպիսի իրավիճակները, երբ կազմակերպության հակաիրավական գործունեությանը հնարավոր չլինի տալ իրավական գնահատական՝ պայմանավորված հանցագործություն կատարած ֆիզիկական անձի նույնականացման անհնարինությամբ: Այդ անհնարինությունը կարող է պայմանավորված լինել իրավաբանական անձի բազմաքանակ աշխատակիցներ ունենալու և դրա ներքին իրավական կարգավորումների թերի լինելու հանգամանքներով:

Իսնդիրը հատկապես ակնհայտ է շրջակա միջավայրի անվտանգության և տնտեսական գործունեության դեմ ուղղված հանցագործությունների պարագայում:

Կրասնոյարսկում գործող ընկերությունը Ենիսեյ գետի աջ ափի երկայնքով արտանետում էր ռադիոակտիվ ջրեր, որոնցում վտանգավոր նյութերի քանակը տասն անգամ գերազանցում էր թույլատրելի սահմանը, և ջրի վարակված հոսքը ձգվում էր հարյուրավոր կիլոմետրեր: Արդյունքում նկատվում էր օնկոլոգիական և այլ հիվանդությունների կտրուկ ան Ենիսեյ գետի աջ ափին գտնվող բնակավայրերի բնակիչների շրջանում³:

Ռ.Դ. Գերագույն դատարանի պլենումն իր ղեկավար պարզաբանումներից մե-

² Steu՝ Уголовное право зарубежных государств. Общая часть / Под ред. И.Д. Козочкина. - М., 2003., էջ 46:

³ Ste՝u Козлов А.П. Понятие преступления. - СПб., 2004, էջ 397:

կում նշել է. «Բնության վրա խիստ անբարենպաստ ներգործություն ունեն հենց արդյունաբերական և գյուղատնտեսական գործունեությամբ զբաղվող ընկերությունները»⁴:

Հասարակությանը և, առհասարակ, Երկիր մոլորակում կյանքին ուղղված հիմնական սպառնալիքը բխում է ոչ թե առանձին մարդասպանից կամ մարդասպանների խմբից, այլ բազմաթիվ ընկերությունների գործունեության արդյունքում շրջակա միջավայրի լուրջ աղտոտումից: Այս սպառնալիքը պետք է կանխել հնարավոր բոլոր եղանակներով. անհրաժեշտ է խստացնել ընկերությունների պատասխանատվությունը շրջակա միջավայրը աղտոտելու համար: Անհրաժեշտ է նրանց դնել լուծարման վտանգի տակ, մշակել այնպիսի սանկցիաներ, որ թունավոր նյութերի արտանետումը կազմակերպության համար ավելի թանկ արժենա, քան համապատասխան նորմատիվներին հետևելու համար համապատասխան միջոցառումների ձեռնարկումը⁵:

Հանցավորության դեմ պայքարին միտված օրենսդրությունն անպայմանորեն պետք է հաշվի առնի պետության սոցիալական և տնտեսական վիճակը, կյանքի բոլոր ոլորտների վիճակն ու զարգացման միտումները⁶: Հենց այդ հանգամանքների հաշվառմամբ է որոշակի երևույթը սահմանվում որպես հանրորեն վտանգավոր և պատժելի:

Ներկայում իրավաբանական անձի հնարավոր հանցավոր ոսնձգություններից անհատի, հասարակության և պետության իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության օբյեկտիվ անհրաժեշտությունն անվիճելի է: Այլ հարց է պաշտպանության միջոցի ընտրությունը:

ՀՀ Քրեական նոր օրենսգրքում (այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք) իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվությանն առնչվող նորմերի գոյությունն արդեն իրողություն է: Չնայած դրան, իրավաբանական հանրության շրջանակներում դեռևս չեն դադարել բանավեճերը քննարկվող ինստիտուտի նախատեսման նպատակահարմարության, դրա՝ ներպետական իրավական համակարգին օտար և «ոչ սազական» լինելու, ինչպես նաև գործնական կիրառության ընթացքում առաջանալիք «անխուսափելի» խնդիրների հետ:

Նշված քննարկումները գուցե այն պատճառով են, որ այս ինստիտուտը դեռևս չունի գործնական կիրառություն: Մինչ դա, գտնում ենք, որ կա անհրաժեշտություն՝ հիմնավորելու, թե ինչ հանգամանքներով է պայմանավորված իրավաբանական անձանց համար պատասխանատվության հենց քրեական և ոչ թե այլ՝ քաղաքացիական կամ վարչական եղանակի ընտրությունը:

⁴ Ст'у Бюллетень Верховного суда РСФСР - 1991.-№5, էջ 11:

⁵ Ст'у Козлов А.П. Понятие преступления. - СПб., 2004, էջ 398:

⁶ Ст'у Прокументов Л.М., Шеслер А.В. Криминология: часть общая: Учебное пособие. - Красноярск, 1997, էջ 243:

ՀՀ-ում իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության ինստիտուտի ներդրման նպատակահարմարությունն ու հիմնավորվածությունը գնահատելիս անհրաժեշտ է մեր պետությունում գործող իրավանորմերի լույսի ներքո քննարկման առարկա դարձնել հետևյալ հարցերը՝

- արդյո՞ք իրավաչափ է իրավաբանական անձին ենթարկել պատասխանատվության հանցավոր արարքի համար,
- արդյո՞ք նման պատասխանատվությունը պետք է լինի քրեական: Այս հարցերի քննարկումն է ընկած աշխատանքի հիմքում:

1. Իրավաբանական անձանց՝ հանցավոր արարքների համար պատասխանատվության ենթարկելու հիմքերը

Դեռևս 19-րդ դարի կեսերին իրավաբանական անձանց՝ հանցավոր արարքների համար պատասխանատվության կիրառումն ընդունելի և հնարավոր է եղել ընդհանուր իրավունքի երկրներում: Ինչ վերաբերում է մայրցամաքային իրավունքի երկրներին, ապա եվրոպական մի շարք երկրների պարագայում այդպիսի հնարավորությունն ուրվագծվել է միայն 20-րդ դարում:

1927 թվականին Բուդապեշտում քրեական իրավունքի միջազգային կոնգրեսը հանդես է եկել դրա նախատեսման անհրաժեշտության վերաբերյալ հայտարարությամբ, իսկ արդեն 1988 թվականին Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի կողմից ընդունվել է № R (88) 18 հանձնարարականը՝ իրավախախտումների համար իրավաբանական անձանց պատասխանատվության վերաբերյալ⁷:

Այս փաստաթուղթը պետություններին ուղղված համակարգված հանձնարարական-առաջարկ է իրավաբանական անձանց իրավախախտումների համար պատասխանատվության միջոցներ սահմանելու վերաբերյալ, որն ընդունվել է՝ հաշվի առնելով կազմակերպությունների կողմից կատարվող իրավախախտումների քանակական աճը, դրանց արդյունքում անհատներին և հասարակությանը պատճառվող վնասի չափը, ինչպես նաև այն, որ հաճախ իրավաբանական անձի բարդ կառուցվածքի պատճառով հնարավոր չի լինում նույնականացնել անմիջականորեն իրավախախտում կատարած ֆիզիկական անձին: Մասնավորապես, դրանում ասվում է, որ առաջարկությունները մշակվել են քաղաքացիական պատասխանատվության միջոցների գոյությունից անկախ իրավաբանական անձանց կողմից իրենց գործունեության ընթացքում կատարած իրավախախտումների համար պատասխանատվության ենթակա լինելու հնարավորությունը և պատասխանատվության համապատասխան միջոցների սահմանումը խթանելու համար: Ընդ որում՝ առաջարկները կիրառելի են և՛ մասնավոր, և՛ պե-

⁷ St'u Liability of enterprises for offences, Recommendation No. R (88) 18 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 20 October 1988 and explanatory memorandum Strasbourg 1990, <http://surl.li/htagc> (վերջին մուտքը՝ 06.06.2023).

տական այն կազմակերպությունների համար, որոնք ունեն իրավաբանական անձի կարգավիճակ և իրականացնում են առևտրային գործունեություն:

Բուն առաջարկների բովանդակությունը հանգում է հետևյալին՝

1. կազմակերպությունը պետք է ենթակա լինի պատասխանատվության իր գործունեության ընթացքում կատարած իրավախախտման համար նույնիսկ այն դեպքում, երբ իրավախախտումը չի բխում այդ կազմակերպության գործունեության նպատակներից,
2. կազմակերպությունը պետք է ենթակա լինի պատասխանատվության՝ անկախ այն հանգամանքից, թե իրավախախտման կատարմանը հանգեցրած գործողություն կատարած ֆիզիկական անձին հնարավոր է նույնականացնել, թե ոչ,
3. կազմակերպությանը պատասխանատվության ենթարկելու հարցը գնահատելիս պետք է քննարկման առարկա դառնան՝
  - 3.1. քրեական պատասխանատվության և պատժամիջոցների կիրառման հնարավորությունն այն դեպքում, երբ իրավախախտման բնույթը, կազմակերպության մեղքի աստիճանը, հասարակությանը պատճառված վնասի չափը, հետագա իրավախախտումների կանխելու անհրաժեշտությունը այդպես են պահանջում,
  - 3.2. պատասխանատվության այլ միջոցների կիրառման նպատակահարմարությունն այնպիսի իրավախախտումների պարագայում, որոնք հանցանքի հատկանիշներ չեն պարունակում (օրինակ՝ վարչական իրավախախտումների դեպքում),
4. կազմակերպության պատասխանատվությունը պետք է բացառվի այն դեպքում, երբ դրա ղեկավարությունը ներգրավված չէ հանցագործության կատարման մեջ և ձեռնարկել է հանցագործությունը կանխելու համար բոլոր անհրաժեշտ միջոցները,
5. կազմակերպության պատասխանատվությունը չպետք է բացառի հանցագործություն կատարած ֆիզիկական անձի պատասխանատվությունը,
6. իրավաբանական անձանց նկատմամբ պատիժներ նշանակելիս հատուկ ուշադրություն է պետք դարձնել պատժի այնպիսի նպատակներին, ինչպիսիք են հետագա իրավախախտումների կանխումն ու պատճառված վնասների վերականգնումը:

Հարկ է հաշվի առնել, որ պատիժները և ներգործության միջոցները պետք է լինեն այնպիսին, որ կիրառելի լինեն կազմակերպության նկատմամբ:

Քննարկվող հանձնարարականը բավականին մեծ ազդեցություն է ունեցել տարբեր ոլորտներում և տարբեր ժամանակներում ընդունված կոնվենցիաների վրա, որոնցից շատերը կրկնում են հանձնարարականի դրույթները:

Այսպես, Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացրել է միջազգային մի շարք կոնվենցիաներ, որոնք ուղղակի պահանջ են նախատեսում մշակել իրավա-

բանական անձանց պատասխանատվության միջոցներ հատկապես կոռուպցիոն և կազմակերպված հանցավորության դեմ պայքարի շրջանակներում: Մասնավորապես՝ նման դրույթներ են ամրագրված «Անդրազգային կազմակերպված հանցավորության դեմ», «Կոռուպցիայի դեմ» ՄԱԿ-ի կոնվենցիաներում, ինչպես նաև Եվրոպայի խորհրդի «Կոռուպցիայի մասին քրեական իրավունքի» կոնվենցիայում, որոնց համաձայն՝ յուրաքանչյուր մասնակից պետություն պարտավորվում է իրավաբանական անձանց պատասխանատվության համար ապահովել արդյունավետ, համաչափ և կանխարգելիչ նշանակություն ունեցող պատասխանատվության միջոցներ:

Այսինքն՝ ասվածից բխում է, որ խոսքն ուղղակի և միայն քրեական պատասխանատվության մասին չէ. պատասխանատվության տեսակի ընտրությունը թողնված է պետություններին, միաժամանակ, սակայն, հանցագործության համար իրավաբանական անձի պատասխանատվության միջոցները պետք է ապահովեն նշված կոնվենցիաներով սահմանված պայմանները՝ լինեն համաչափ, արդյունավետ և ունենան կանխարգելիչ ազդեցություն:

2. Իրավաբանական անձանց հանցավոր արարքների համար պատասխանատվության եղանակի ընտրությունը

Տեսական գրականության մեջ լայն քննարկում է ծավալվել հետևյալ հարցադրման շուրջ՝ արդյո՞ք կազմակերպությունների հանրորեն վտանգավոր արարքների կանխման համար վարչական կամ քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության միջոցները չեն կարող բավարար լինել:

Ն. Ֆ. Կուզնեցովան գտնում է հետևյալը. «Եթե պահանջվում է խստացնել իրավաբանական անձանց պատասխանատվությունը, և եթե դրա կարիքը իրոք կա, ապա լիովին հնարավոր է դա իրագործել քաղաքացիական, վարչական և ֆինանսական իրավունքների շրջանակներում, իսկ Գ. Ի. Բոգուշը գտնում է, որ իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվությունը դժվար թե բարելավի առկա դրությունը. «(...) Էկոլոգիական և տնտեսական հանցագործությունների պարագայում նման պատասխանատվության սահմանումը, ի հեճուկս նման պատասխանատվության սահմանման կողմնակիցների սպասումների, միայն կրարդացնի հասարակական կյանքի այդ ոլորտներում առկա կրիմինոգեն վիճակը, յուրօրինակ նվեր կհանդիսանա գործարար ոլորտն ահաբեկող կոռուպցիայով պաշտոնատար անձանց համար, կնպաստի իրական մեղավորների պատասխանատվությունից խուսափելուն»⁸:

Այս կարծիքն ունեն մի շարք իրավաբան տեսաբաններ ևս, որոնք հիմնավորված չեն համարում իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվու-

⁸ Տե՛ս Բոгуш Г.И. К вопросу об уголовной ответственности юридических лиц // Вестник МГУ. Серия 11 Право. - 2005. - №4, էջ 23:

թյան հնարավորությունը⁹: Նրանք մատնանշում են ըստ մեղքի և անձնական պատասխանատվության սկզբունքները, որոնք, ըստ նրանց, անհամատեղելի են իրավաբանական անձի քրեական պատասխանատվության հետ: Միաժամանակ, հարկ է նկատել, որ նույն տեսաբանները լիովին արդարացված են համարում իրավաբանական անձանց վարչական կամ քաղաքացիական պատասխանատվության ինստիտուտների առկայությունը:

Այս կապակցությամբ Ե. Վինոգրադովան, մեր կարծիքով, արդարացիորեն նշել է, «Եթե իրավաբանական անձանց պատասխանատվությունը կարող է կիրառվել վարչական և քաղաքացիական իրավունքում, անհասկանալի է, թե ինչու՞ դրա կիրառումը հիմնավորված չի համարվում քրեական իրավունքում»¹⁰:

Նույն կարծիքին է նաև Յու. Պ. Կռավեցը, «(...) շուկայական տնտեսությանն անցում կատարելու պայմաններում գործարար ոլորտը հանդիսանում է ամենաքրեականացվածը, և կարիք է զգացվում այդ ոլորտը պաշտպանել ոչ միայն քաղաքացիաիրավական և վարչական միջոցներով, այլև քրեաիրավական»¹¹:

Հարկ է նկատել, որ աշխարհում իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության մեկ միասնական ընդունելի մոդել գոյություն չուի: Պատմությունը ձևավորել է այս ինստիտուտի կիրառման մի շարք տարբերակներ՝ պայմանավորված երկրների իրավական համակարգերի տարբերությամբ, սոցիալ-քաղաքական առանձնահատկություններով, տնտեսական զարգացման աստիճանով և մի շարք այլ հանգամանքներով¹²:

Այսպես օրինակ՝ մի շարք, հատկապես ընդհանուր իրավունքի երկրներում, իրավաբանական անձը ֆիզիկական անձի հետ միաժամանակ հանդես է գալիս որպես հանցագործության ինքնուրույն սուբյեկտ (Անգլիա, ԱՄՆ, Շոտլանդիա և այլն):

Երկրորդ մոդելի համաձայն՝ հանցագործության սուբյեկտ է հանդիսանում միայն ֆիզիկական անձը, սակայն հանցագործությանը իրավաբանական անձի մասնակցության դեպքում վերջինիս նկատմամբ կիրառվում են քրեաիրավական ներգործության միջոցներ: Այսինքն՝ իրավաբանական անձը դիտարկվում է ոչ թե որպես հանցագործության, այլ քրեական պատասխանատվության սուբյեկտ: Այս մոդելը գործում է, օրինակ, Ալբանիայում, Իսպանիայում, Լատվիայում, Թուրքիայում:

⁹ Տե՛ս օրինակ՝ Иванцов П.П. Проблема ответственности юридических лиц в российском уголовном праве: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. - СПб., 2000»

¹⁰ Տե՛ս Виноградова Е. Юридические лица должны нести ответственность за экологические преступления // Российская юстиция. - 2001 - №8, էջ 62:

¹¹ Տե՛ս Кравец Ю.П. Об уголовной ответственности юридических лиц за преступления в сфере предпринимательской деятельности // Журнал российского права. - 2004. - №6, էջեր 72-77:

¹² Տե՛ս Ս. Գալյան Իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության հիմնական մոդելները արտասահմանյան երկրներում, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների նստաշրջանի նյութերի ժողովածու, 2015թ., էջ 466

Երրորդ մոդելի համաձայն՝ հանցագործության համար իրավաբանական անձը ենթարկվում է ոչ թե քրեական, այլ վարչական պատասխանատվության, այդ իսկ պատճառով այս մոդելն այլ կերպ կոչվում է «իրավաբանական անձանց քվազիքրեական պատասխանատվություն»: Գերմանիան և Իտալիան, լինելով այնպիսի պետություններ, որոնք ավանդաբար դիմադրել են իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության ինստիտուտին, քրեական գործերով դատարաններին շնորհել են իրավաբանական անձանց պատասխանատվության ենթարկելու համար վարչական վարույթ իրականացնելու իրավասություն¹³:

Ինչպես գիտենք, Օրենսգիրքը հիմնված է մեղքի հոգեբանական տեսության վրա, համաձայն որի՝ մեղքն անձի հոգեբանական վերաբերմունքն է իր կողմից կատարվող արարքի և դրա վտանգավոր հետևանքների նկատմամբ: Ուստի, առաջին հայացքից ներկա կարգավորումներն, ըստ էության, բացառում են իրավաբանական անձին հանցագործության սուբյեկտ համարելու հնարավորությունը:

Մինևույն ժամանակ, հարկ է նկատել, որ ներպետական իրավական կարգավորումները ոչ միայն չեն բացառում, այլև նախատեսում են իրավաբանական անձանց պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորությունը: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի համաձայն՝ իրավաբանական անձը քաղաքացիական իրավահարաբերություններում հանդես է գալիս որպես լիարժեք սուբյեկտ, որը կարող է իր անունից ձեռք բերել ու իրականացնել իրավունքներ, կրել պարտականություններ և ենթարկվել պատասխանատվության:

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգիրքը (այսուհետ՝ ՎԻՎ օրենսգիրք) ևս նախատեսում է իրավաբանական անձանց պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորությունը, ընդ որում՝ որոշ հոդվածներով նման հնարավորությունը սահմանված էր նախքան քրեական նոր օրենսգրքի ընդունումը:

Ուշագրավ է, որ ՎԻՎ օրենսգրքի համաձայն՝ զանցանքը, ինչպես հանցանքը, մեղավոր (դիտավորյալ կամ անզգույշ) գործողությունը կամ անգործությունն է: Այսինքն՝ անկախ այն հանգամանքից, որ նշված օրենսգիրքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի նմանությամբ հիմնված է մեղքի հոգեբանական տեսության վրա, և իրավաբանական անձի մեղքի հետ կապված հարցերի կարգավորումները դրանում բացակայում են, մինևույնն է այն նախատեսում է/էր իրավաբանական անձանց պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորությունը: Այսինքն՝ մինչև քրեական նոր օրենսգրքի ընդունումը, մեր իրավական համակարգին արդեն ծանոթ էր իրավաբանական անձի պատասխանատվության սուբյեկտ հանդիսանալու հանգամանքը, ուստի՝ կարելի է եզրակացնել, որ արդեն իսկ ուրվագծված էին իրավաբանական անձին քրեական պատասխանատվության սուբյեկտ դիտար-

¹³ Տե՛ս Մ. Փիեթ, Լ.Ա. Լոու և Փ.Ջ. Քայն (խմբ.) (2007 թվական), Կաշառելու դեմ պայքարի ՏՀԶԿ-ի կոնվենցիա. ծանոթագրություն, Քեմբրիջ, ՄԹ. Քեմբրիջի համալսարանի իրատարակչություն. էջ 223

կելու, դրա նկատմամբ քրեաիրավական ներգործության միջոցներ կիրառելու հնարավորությունները:

Հարկ է նկատել, որ մեր օրենսդիրը գնացել է հենց այդ ճանապարհով:

Հիմքում ունենալով իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության նույնականացման տեսությունը¹⁴, համաձայն որի՝ իրավաբանական անձի գործողությունները նույնացվում են իրավաբանական անձի որոշ աշխատակիցների (հատկապես՝ ղեկավար պաշտոն զբաղեցնող), ներկայացուցիչների գործողությունների հետ՝ Օրենսգրքը իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության հիմքերը սահմանել է նշված տեսությանը համահունչ:

Մասնավորապես՝ Օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի համաձայն՝ իրավաբանական անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության, եթե՝

1) հանցանքը կատարվել է իրավաբանական անձի գործունեության կամ դրա կողմից կայացվող որոշումների վրա ազդելու իրավասություն ունեցող անձի կամ այդպիսի անձի թողտվությամբ կամ դրդմամբ իրավաբանական անձին ներկայացնող անձի կողմից՝ իրավաբանական անձի անունից հանդես գալով և ի շահ իրավաբանական անձի գործելով,

2) իրավաբանական անձի կողմից չի ապահովվել դրա գործունեությունը կարգավորող օրենքով կամ այլ իրավական ակտով նախատեսված պարտականությունների կատարումը, որը հանգեցրել է իրավաբանական անձի գործունեության կամ դրա կողմից կայացվող որոշումների վրա ազդելու իրավասություն ունեցող անձի, իրավաբանական անձին ներկայացնող անձի կամ իրավաբանական անձի աշխատողի կողմից հանցանքի կատարմանը,

3) հանցանքը կատարվել է իրավաբանական անձի գործունեության կամ դրա կողմից կայացվող որոշումների վրա ազդելու իրավասություն ունեցող անձի կամ իրավաբանական անձին ներկայացնող անձի կողմից՝ իրավաբանական անձի անունից հանդես գալով կամ իրավաբանական անձի միջոցով (այն օգտագործելով):

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 438-րդ հոդվածի համաձայն՝ իրավաբանական անձի վերաբերյալ վարույթ կարող է նախաձեռնվել միայն, եթե ՀՀ քրեական օրենսգրքի 123-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշված հանցանքի կապակցությամբ առկա է՝

1) օրինական ուժի մեջ մտած մեղադրական դատավճիռ,

2) ոչ ռեաբիլիտացնող հիմքով քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին օրինական ուժի մեջ մտած որոշում:

Այսինքն՝ նշված նորմերից բխում է, որ իրավաբանական անձը կարող է քրեական պատասխանատվության ենթարկվել բացառապես ֆիզիկական անձի՝ այդպիսի պատասխանատվության ենթարկվելու կամ դրա անհնարինության

¹⁴ Տե՛ս Ս. Գայան, Իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության հիմնական մոդելները արտասահմանյան երկրներում, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի սասփի-րանտների և հայցորդների նստաշրջանի նյութերի ժողովածու, 2015 թ. էջ 468

դեպքում: Ընդ որում, վերջինի պարագայում պարտադիր է, որ ֆիզիկական անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցված լինի ոչ ռեաբիլիտացիոն հիմքով:

Անհերքելի է, որ մեր պետությունում իրավաբանական անձանց հանցավոր վարքագծին հակազդելու և այդպիսի վարքագծի կանխման տեսանկյունից քրեական պատասխանատվության ինստիտուտի ներդրումն առաջընթաց քայլ է, սակայն, մեր կարծիքով, Օրենսգրքի կարգավորումներն ամբողջությամբ չեն լուծում իրավաբանական անձանց հանցավոր գործունեության դեմ պայքարի հետ կապված խնդիրները, այդ թվում այնպիսիները, որոնք առաջադրված են վերը քննարկված միջազգային փաստաթղթերում:

Գտնում ենք, որ կազմակերպությունը պետք է ենթակա լինի պատասխանատվության՝ անկախ այն հանգամանքից, թե իրավախախտման կատարմանը հանգեցրած գործողություն կատարած ֆիզիկական անձին հնարավոր է նույնականացնել և պատասխանատվության ենթարկել, թե ոչ:

Հատկանշական է, որ մեր պետությունում էկոլոգիական հանցագործությունների քննության վերաբերյալ (օրինակ՝ մթնոլորտային օդն աղտոտելը, ջրերն աղտոտելը և այլն) վիճակագրությունը բացակայում է, ինչը պայմանավորված է մի շարք հանգամանքներով, սակայն առաջին հերթին պետք է նշել նմանատիպ գործերի քննության բարդությունը, որը, ի թիվս այլնի, հետևյալն է. առանձին ֆիզիկական անձանց մեղքը և նրանց գործողության և առաջացած հետևանքի միջև պատճառական կապն ապացուցելը բարդ է, որոշ դեպքերում գրեթե անհնար: Օրինակ՝ հանքարդյունաբերությամբ զբաղվող ընկերության գործունեության ընթացքում ամիսներ շարունակ խմելու ջրամատակարարման աղբյուրներն աղտոտվել են: Այդ ամիսների ընթացքում փոփոխվել են ինչպես ընկերության ղեկավար անձնակազմը, այնպես էլ շարքային աշխատողները: Ընդ որում, որևէ ներքին իրավական ակտով հնարավոր չէ պարզել, թե ով է կրել խմելու ջրամատակարարման աղբյուրներն աղտոտումից զերծ պահելու պարտականությունը: Այսինքն՝ աշխատակիցների լիազորությունների շրջանակը հստակ նույնականացնելը հնարավոր չէ: Նման դեպքերում հասարակությանը հասցվող վնասը կարող է ահռելի լինել, իսկ մեղավորներին պատասխանատվության ենթարկելու հեռանկարը ոչ այնքան իրատեսական:

Նշված խնդրի լուծման համար հարկ է քննարկման առարկա դարձնել իրավաբանական անձին հանցագործության սուբյեկտ դիտարկելու հնարավորության հարցը:

Ասվածը ենթադրում է օրենսդրական մի շարք փոփոխություններ և լրացումներ:

Մասնավորապես, անհրաժեշտ կլինի փոփոխել ըստ մեղքի պատասխանատվության և անձնական պատասխանատվության սկզբունքները՝ դրանց բովանդակությունը ֆիզիկական անձանցից բացի տարածելով նաև իրավաբանական

անձանց նկատմամբ: Անհրաժեշտություն կառաջանա նաև փոփոխություններ կատարել պատժի նպատակները սահմանող նորմում՝ իրավաբանական անձանց դեպքում բացառելով վերասոցիալականացման նպատակը: Անհրաժեշտ փոփոխությունների շարքում թերևս ամենաառանցքայինը պետք է լինի իրավաբանական անձի մեղքի առանձին հասկացության սահմանումը:

Հարկ է նկատել, որ տեսական գրականության մեջ այս գաղափարը քննարկման առարկա է դարձվել իրավաբանական անձի մեղքի օբյեկտիվ (վարքագծային կամ կազմակերպական) տեսության շրջանակներում, համաձայն որի՝ իրավաբանական անձի պատասխանատվությունը սահմանվում է՝ ելնելով իրավաբանական անձի կորպորատիվ մշակույթի թերություններից: Իրավաբանական անձի ինքնուրույն մեղքի սահմանման կողմնակիցները նշում են, որ դրա անհրաժեշտությունը բխում է իրավաբանական անձի ինքնուրույն և լիարժեք իրավունքի սուբյեկտ հանդիսանալու հանգամանքից, իսկ այս կամ այն ֆիզիկական անձի արարքի մեղսագրումը դրան հակասում է այդ գաղափարին:

Այս տեսության շրջանակներում առաջարկվում է իրավաբանական անձի մեղք հասկացությունը սահմանել հետևյալ կերպ՝ «իրավաբանական անձի կողմից կատարված հանցանքը համարվում է մեղավոր, եթե իրավաբանական անձը հնարավորություն ուներ հետևելու այն նորմերին ու կանոններին, որոնց խախտման համար նախատեսված է քրեական պատասխանատվություն, սակայն իրավաբանական անձի կողմից չեն իրականացվել բոլոր միջոցները դրանք պահպանելու ուղղությամբ: Այլ կերպ ասած՝ իրավաբանական անձը մեղավոր է ճանաչվում կատարված իրավախախտման համար, եթե նա պարտավոր էր կատարել իր վրա դրված պարտականությունները, սակայն չի կատարել դրանք, չնայած նման հնարավորություն ունեցել է¹⁵:

Կարծում ենք՝ իրավաբանական անձի կողմից քրեական պատասխանատվություն նախատեսող օրենսդրական նորմերի խախտման փաստի, իսկ նյութական հանցակազմերի դեպքում՝ նաև հետևանքների առկայության հաստատումը, ինչպես նաև հետևանքների կանխման ուղղությամբ իրավաբանական անձի պատշաճ ջանասիրություն չդրսևորելը պետք է բավարար լինեն իրավաբանական անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու համար: Մինևույն ժամանակ, պետք է ապացուցվի, որ այդ նորմերի խախտումը տեղի է ունեցել իրավաբանական անձի կողմից դրանք պահպանելու իրական հնարավորություն ունենալու դեպքում՝ իրավաբանական անձից անկախ հանգամանքների բերումով օրենսդրական պահանջների ցանկացած խախտման պարագայում վերջինիս քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորությունը բացառելու համար:

Մինևույն ժամանակ հարկ է նկատել, որ Օրենսգրքի 123-րդ հոդվածում ամրագրված կանոնը, որը բխում է վերը քննարկված կոնվենցիոն պահանջներից,

¹⁵ St' u Ситковский И.В. Уголовная ответственность юридических лиц: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. - М., 2003, էջ174

այն է՝ ֆիզիկական անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը չի բացառում նույն հանցագործության համար իրավաբանական անձի քրեական պատասխանատվությունը, պետք է ամրագրվի նաև հակառակ տրամաբանությամբ: Այսինքն՝ իրավաբանական անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը չպետք է բացառի նույն հանցագործության համար ֆիզիկական անձի քրեական պատասխանատվությունը:

Հարկ է նկատի ունենալ նաև, որ այս փոփոխություններն ու լրացումները առաջարկվող գաղափարի իրականացմանն ուղղված առաջարկների փոքր մասն են միայն: Խնդիրը պահանջում է առավել խորքային և համակարգային լուծում:

Եզրակացություն

Ինչպես նշվեց, որոշ տեսաբաններ մերժում են իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հնարավորությունը: Նրանցից ոմանք մատնացույց են անում Գերմանիայի օրինակը, որտեղ հաջողությամբ կիրառվում է իրավաբանական անձանց քվազիքրեական պատասխանատվությունը, սակայն նրանք մոռանում են, որ Գերմանիայում գործում է մեկ միասնական դատավարության օրենսգրքը, և վարչական ու քրեական դատավարության շրջանակներում դատավարական երաշխիքները նույնական են: Մեր պետության իրավական համակարգն այլ է. այն ունի խիստ ճյուղավորված բնույթ, որպիսի պայմաններում հանցավոր արարքների համար պատասխանատվության միջոցների սահմանումն իրավունքի այլ ճյուղով նպատակահարմար համարվել չի կարող: Կարծում ենք, որ հանցավոր արարքների շրջանակը և դրանց կատարման համար պատասխանատվությունը պետք է սահմանվեն մեկ միասնական օրենսդրական ակտով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքով:

Այս համատեքստում հարկ է նկատել նաև, որ վարչական կամ քաղաքացիական պատասխանատվությունը հանցավոր արարքի պարագայում չի կարող բավարարել վերը քննարկված միջազգային փաստաթղթերից բխող պահանջները և հանդիսանալ համաչափ և արդյունավետ ներգործության միջոց: Եթե հանցագործության համար իրավաբանական անձը ենթարկվի ոչ թե քրեական, այլ, օրինակ, վարչական պատասխանատվության, կամ եթե իրավաբանական անձի կողմից պատասխանատվության միջոցները սահմանվեն այլ իրավական ակտով, քան քրեական օրենսգրքով, ապա կխախտվեն արդարության և պատասխանատվության անհատականացման սկզբունքները: Որքան էլ խիստ լինեն ներգործության միջոցները, միևնույնն է, արդարացված չի կարող համարվել այն, որ նույն հանցավոր արարքի համար ֆիզիկական անձը ենթարկվի քրեական, իսկ իրավաբանական անձը՝ վարչական պատասխանատվության, որպես անբարենպաստ հետևանք ֆիզիկական անձի համար առաջանա դատվածություն, իսկ իրավաբանական անձի համար՝ ոչ:

Այսպիսով՝ ՀՀ-ում գործող իրավակարգավորումների լույսի ներքո իրավա-

բանական անձի կողմից հանցավոր արարքի կատարման համար հենց քրեական պատասխանատվության եղանակի ընտրությունն արդարացված է և պայմանավորված է մեր պետությունում իրավաբանական անձանց իրավասուբյեկտության, դրանց՝ որպես պատասխանատվության սուբյեկտ ճանաչելու հանգամանքներով, ինչպես նաև ՀՀ կողմից վավերացված միջազգային կոնվենցիաների պահանջներին համահունչ՝ արդյունավետ, համաչափ և կանխարգելիչ ազդեցություն ունեցող պատասխանատվության միջոցներ սահմանելու անհրաժեշտությամբ:

Միևնույն ժամանակ, գտնում ենք, որ իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության վերաբերյալ Օրենսգրքի դրույթները ենթակա են կատարելագործման: Մեր կարծիքով՝ կազմակերպությունը պետք է ենթակա լինի պատասխանատվության՝ անկախ հանցագործություն կատարած ֆիզիկական անձի նույնականացման հանգամանքից, որպեսզի նվազագույնի հասցվեն իրավաբանական անձի՝ քրեական պատասխանատվությունից խուսափելու հնարավոր դեպքերը:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. Մ. Փիեթ, Լ.Ա. Լոու և Փ.Ջ. Քալեն (խմբ.) (2007 թվական), Կաշառելու դեմ պայքարի ՏՀՁԿ-ի կոնվենցիա. ծանոթագրություն, Քեմբրիջ, ՄԹ. Քեմբրիջի համալսարանի հրատարակչություն
M. Piet, L.A. Lowe and P.J. Cullen (ed.) (2007), OECD Anti-Bribery Convention. note, Cambridge, UK. Cambridge University Press
2. Ս. Գալյան Իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության հիմնական մոդելները արտասահմանյան երկրներում, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների նստաշրջանի նյութերի ժողովածու, 2015 թ.
S. Galyan The main models of criminal responsibility of legal persons in foreign countries, a collection of materials of the session of graduate students and plaintiffs of YSU Faculty of Law, 2015.
3. Богущ Г.И. К вопросу об уголовной ответственности юридических лиц // Вестник МГУ, Серия 11 Право. - 2005. - №4
Bogush G.I. About the issue of criminal liability of legal entities // Bulletin of Moscow State University, Series 11 Law. - 2005. - No. 4
4. Бюллетень Верховного суда РСФСР. - 1991.-№5
Bulletin of the Supreme Court of the RSFSR. - 1991.-№5
5. Виноградова Е. Юридические лица должны нести ответственность за экологические преступления // Российская юстиция. - 2001. - №8
Vinogradova E. Legal entities should be held responsible for environmental crimes

- // Russian justice. - 2001. - No. 8
6. Иванцов П.П. Проблема ответственности юридических лиц в российском уголовном праве: Дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. - СПб., 2000
Ivantsov P.P. The problem of liability of legal entities in Russian criminal law: Diss. ... cand. legal Sciences: 12.00.08. - St. Petersburg, 2000
  7. Козлов А. П. Понятие преступления. - СПб., 2004
Kozlov A. P. The concept of crime. - St. Petersburg, 2004
  8. Кравец Ю.П. Об уголовной ответственности юридических лиц за преступления в сфере предпринимательской деятельности // Журнал российского права. - 2004. - №6
Kravets Yu.P. About the criminal liability of legal entities for crimes in the sphere of entrepreneurial activity // Journal of Russian Law. - 2004. - No. 6
  9. Прокументов Л.М., Шеслер А.В. Криминология: часть общая: Учебное пособие. - Красноярск, 1997
Prozumentov L.M., Shesler A.V. Criminology: the general part: Textbook. - Krasnoyarsk, 1997
  10. Ситковский И.В. Уголовная ответственность юридических лиц: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. - М., 2003
Sitkovsky I.V. Criminal liability of legal entities: Dis. ... cand. legal Sciences: 12.00.08. - M., 2003
  11. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть / Под ред. И.Д. Козочкина. - М., 2003
Criminal law of foreign states. General part / Ed. I.D. Kozochkin. - M., 2003
  12. Liability of enterprises for offences, Recommendation No. R (88) 18 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 20 October 1988 and explanatory memorandum Strasbourg 1990, <http://surl.li/htagc> (վերջին անկարը՝ 06.06.2023)

Srbuhi Galyan

Deputy Prosecutor General of the Republic of Armenia

JUSTIFICATION OF ESTABLISHMENT OF THE INSTITUTE OF CRIMINAL RESPONSIBILITY OF LEGAL ENTITIES IN THE REPUBLIC OF ARMENIA¹⁶

Abstract

The article is dedicated to the discussion of the mechanisms of combating the criminal acts of legal entities in accordance with the legal norms of the Republic of Armenia and the presentation of the best model of such a combat.

Based on the fact that legal entities are full subjects of law, and the fact that at present legal entities operate in almost all areas of our life, affecting the rights and legitimate interests of individuals, the paper emphasizes the importance of protecting society from possible criminal activities of legal entities.

Considering the existence of branches of law in our country and their autonomy, the justification of the choice of the criminal method of liability for the criminal activities of legal entities has been discussed in the article.

The choice of the criminal method of liability in the article was justified both in the context of the logic of domestic legal regulations and the requirements of international legal documents.

The work also touches upon the possibility of a legal entity to be considered the subject of a crime, presents proposals aimed at improving the norms that determine the criminal liability of legal entities, which, in our opinion, will make the fight against criminal activity of legal entities complete and more systemic.

Keywords: legal entity; liability of a legal entity; responsibility models; institute of criminal liability of legal entities; the subject of the crime; guilt; guilt of a legal entity.

---

¹⁶ The article was presented on 01.06.2023 and was reviewed on 08.06.2023.

Србуи Галян

Заместитель Генерального прокурора Республики Армения

ОБОСНОВАНИЕ ВВЕДЕНИЯ ИНСТИТУТА УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ¹⁷

Абстракт

Статья посвящена обсуждению механизмов противодействия преступным действиям юридических лиц в соответствии с правовыми нормами, действующими в Республике Армения, и представлению наилучшей модели такой борьбы.

Исходя из того, что юридические лица являются полноправными субъектами права и в настоящее время действуют практически во всех сферах нашей жизни, затрагивая права и законные интересы физических лиц, в работе подчеркнута важность защиты общества от возможной преступной деятельности юридических лиц.

С учетом наличия в нашей стране отраслей права и их самостоятельности, в статье рассмотрено обоснование выбора уголовно-правового способа ответственности за преступную деятельность юридических лиц.

Выбор уголовно-правовой формы ответственности в статье обоснован как в контексте логики отечественных правовых норм, так и требований международно-правовых документов.

В работе также затронута возможность юридического лица рассматриваться субъектом преступления, представлены предложения, направленные на совершенствование норм, определяющих уголовную ответственность юридических лиц, что, на наш взгляд, позволит сделать борьбу с преступной деятельностью юридических лиц более полной и системной.

Ключевые слова: юридическое лицо; ответственность юридического лица; модели ответственности; институт уголовной ответственности юридических лиц; предмет преступления; вина; вина юридического лица.

---

¹⁷ Статья была представлена 01.06.2023 и прошла рецензирование 08.06.2023.